LUND UNIVERSITY

En processkarta och ett pågående återlämnande

Aktuellt om anatomiska samlingen vid Lunds universitet

Bergman, Jenny

Published in:
ALE

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Bergman, J. (2024). En processkarta och ett pågående återlämnande: Aktuellt om anatomiska samlingen vid Lunds universitet. *ALE*, *2024*(4), 61-66.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 11. Nov. 2026

En processkarta och ett pågående återlämnande

Aktuellt om anatomiska samlingen vid Lunds universitet

Den femte mars i år kom det in en begäran om återlämnande till Historiska museet vid Lunds universitet. Begäran kom in från privatpersoner bördiga från Luleå samt Lule-Boden Sameförening och berör kranier efter två samiska individer. Kranierna ingår i den anatomiska samlingen vid Lunds universitet, förvaltad av Historiska museet sedan 1995 då Anatomiska institutionen vid Lunds universitet lades ner. De mänskliga kvarlevorna i den anatomiska samlingen ingår i ett statligt museums samlingar och räknas därmed som statlig egendom. Därför måste ett återlämnande av en mänsklig kvarleva ur samlingen beviljas av regeringen, ett beslut som fattas med stöd av budgetlagen (Budgetlag 2011:203). Om regeringen beviljar återlämnandet av kvarlevorna från Luleå kommer detta vara den andra återlämningen av samiska mänskliga kvarlevor som ingått i den anatomiska samlingen vid Lunds universitet. Den första återlämningen ägde rum 2022 då en samisk kvarleva återlämnades till Arjeplog (figur 1).

År 2023 tog Historiska museet och Lunds universitet fram en så kallad processkarta, ett flödesschema över hur ett återlämnande av mänskliga kvarlevor eller föremål ska gå till vid Historiska museet. Processkartan avser vara ett stöd både för museet som återlämnande institution och för kravställaren/mottagaren. Syftet är flerfaldigt; vi slipper återuppfinna hjulet vid varje återlämnande; viktiga moment missas inte; processen blir tydlig för alla inblandade; kommunikationen underlättas och framför allt säkerställs rättssäkerheten. Till processkartan har vi tagit fram riktlinjer som underlättar läsandet av processkartan. Kartan bygger bland annat på ICOM:s etiska regler, FN:s deklaration om urfolks rättigheter, lagar som berör återlämnan-

Figur 1. Efter återlämningen i Arjeplog 2022. Fotograf: Alexandra Roslund/Lundagård

den (Budgetlag 2011:203 och Museilag 2017:563), Riksantikvarieämbetets stöddokument för återlämnande samt erfarenheter från tidigare återlämnanden. Återlämnandeärendet rörande kvarlevorna från Luleå är det första ärendet där museet använder processkartan.

I processkartan finns det fyra huvudprocesser: ”Ta fram underlag”; ”Hantera beslutsprocesser”; ”Hantera återlämnande till mottagare” samt ”Utföra efterarbete”. Huvudprocesserna har i sin tur flera underprocesser samt checklistor med punkter som man bör tänka på i ett återlämnande. I ärendet rörande kranierna från Luleå

är museet fortfarande i huvudprocessen ”Ta fram underlag”. Den 12 juni i år skickade Historiska museet in sitt utlåtande till Lunds universitets ledning som, utifrån den kunskap som finns om kvarlevorna och med stöd i FN:s urfolksdeklaration och ICOM:s etiska regler, rekommenderar ett återlämnande. Den 5 september skickade rektor vid Lunds universitet in en hemställan till regeringen med begäran om att få återlämna kvarlevorna. Den 10 oktober kom beslutet från regeringen att Lunds universitet får lämna tillbaka de mänskliga kvarlevorna till Luleå.

I den första huvudprocessen ingår forskning, bland annat proveniensforskning, som behövs göras innan ett återlämnande. Proveniensforskning, det vill säga att ta reda på så mycket som möjligt om ett föremåls eller en mänsklig kvarlevas bakgrund och härkomst är en viktig del av en aktiv samlingsförvaltning, framför allt om det rör sig om mänskliga kvarlevor eller föremål som kan bli aktuella för ett återlämnande. Museet behöver bland annat utreda var de kommer från, hur de förvärvades, samt hur de har använts i museets samling (om de har varit utställda, om de forskats på och så vidare). Kvarlevorna från Luleå är insamlade 1875 av professor i naturalhistoria Sven Nilsson (1787–1883). Detta vet vi på grund av den kortfattade informationen som finns i de arkiv från Anatomiska institutionen som nu förvaras på Historiska museet. Informationen anger att kranierna ska ingå i ”Professor Sven Nilssons fornsamlingar” samt den text som skrivits på kranierna: ”Från Luleå november 1875”.[1] Sven Nilsson fick troligtvis kranierna genom sin son Lars Nilsson (1833–1899) som var lektor vid Högre allmänna läroverket i Luleå. Det som tyder på detta är en anteckning i Sven Nilssons efterlämnade arkiv på Universitetsbiblioteket i Lund daterad till 14 november 1875 där han skriver att han mottagit ett brev från sonen Lars om samiska kranier: ”Bref från Lars som underrättar om lappkranier”.[2]

Brevet som Sven Nilsson hänvisar till är inte påträffat men notisen tyder på att kranierna inkommit till Lunds universitet genom Sven Nilssons son Lars. Sven Nilsson ska ha destruerat mycket av sin privata korrespondens år 1876.[3] Exakt var kvarlevorna från Luleå är funna vet vi inte. Då båda kranierna är mörkfärgade kan vi emellertid vara säkra på att de legat i jorden, möjligen i en grav. När de är uppgrävda, och om det är Lars Nilsson själv som grävt upp kvarlevorna, är okänt.

Sven Nilsson hade ett stort intresse för just samiska kranier. I *Skandinaviska Nordens Ur-Invånare*, där Sven Nilsson lanserar sin så

kallade ”storutbredningsteori” baserar han sin teori på just samiska kranier och kranier efter inuiter från Grönland. Han försökte bevisa, med hjälp av mätningar och jämförelser av kranier från fornlämningar och kranier efter samer och inuiter, att stenåldersfolket var av ”polarstam” som trängdes undan av andra stammar.[4] Stöd för denna teori anser han sig också finna i sin jämförelse mellan gånggrifter och igloos.[5] Detta är troligtvis anledningen till att Lars Nilsson skickade just dessa kranier till sin pappa, som dock inte förefaller ha publicerat något om just dessa kranier.

Ett av kranierna från Luleå finns med i anatomen Gaston Backmans populärvetenskapliga bok *Människoraserna och moderna rasproblem* från 1935. I boken delas samerna in i ”den europida rasen”, men kraniet nämns dock inte mer än som ett, “Kranium av gammal man tillhörande den lappida rasen. Sidovy, ansiktsvy och hjässvy. Från Anat. Inst., Lund”.[6] I övrigt så har jag inte hittat någon litteratur som hänvisar till dem.

I den första huvudprocessen finns också frågan om osteologisk analys och provtagning. Det är viktigt att museet öppet diskuterar den frågan med kravställaren. Därför tog vi fram en osteologisk bilaga till riktlinjerna där olika analyser och provtagningar beskrivs, till exempel hur stort provet behöver vara och vad provtagningen kan ge för information. Genom att ha med osteologi som en del av processkartan hoppas vi på att detta kan bli en naturlig diskussionspunkt i framtida återlämnanden. Redan i ett tidigt skede ska vi diskutera eventuella önskemål om osteologiska analyser som mottagaren kan ha.

Andra huvudprocessen, ”Hantera beslutsprocessen”, omfattar rektorsbeslutet och den hemställan som ska skickas till regeringen för beslut om återlämnande. Den avslutas då beslutet från regeringen har inkommit till universitetet.

Tredje huvudprocessen, ”Hantera återlämnande till mottagare”, omfattar, som titeln anger, hanterandet av återlämnandet till mottagaren. Om beslutet blir positivt från regeringen, att universitetet får återlämna kvarlevan, återstår ett stort arbete. Här behöver museet och universitetet bland annat utreda budget. När det berör samiska kvarlevor behöver universitetet själva stå för kostnader i återlämnandet, till exempel packning och transport, då det ännu inte finns någon statlig lösning för hur budgeten ska lösas. Detta är något som lyftes i det uppdrag som Riksantikvarieämbetet i december 2022 fick från

regeringen rörande återlämnande av samiska mänskliga kvarlevor och föremål och som nu är avslutat.[7]

Viktigt genom alla processer är kommunikation och öppenhet med kravställaren/mottagare. I den tredje huvudprocessen är den extra viktig då mottagaren ofta har önskemål rörande till exempel hur kvarlevan ska packas och framför allt hur själva överlämnandet ska ske. I processen ingår moment som till exempel hur transporten ska ske, var och hur överlämnandet ska ske, vilka roller eventuella representanter från Lunds universitet ska ha och så vidare. Den tredje huvudprocessen avslutas då kvarlevan är återlämnad.

Fjärde huvudprocessen, ”Utföra efterarbete”, omfattar det avslutande arbetet som museet och universitetet behöver göra. Bland annat ska museet färdigställa en deaccessionsrapport, en rapport över återlämnandet med information om att och hur kvarlevan är avyttrad från museets samlingar. I denna sista huvudprocess ingår också en utvärdering över ärendet som ska utföras både internt inom Lunds universitet och i samråd med mottagaren. Den sista huvudprocessen upphör då ärendet avslutas i Lunds universitets diarium.

I samband med att processkartan togs fram beslutades det också att museets *Riktlinjer för hantering och bevaring av mänskliga kvarlevor* skulle uppdateras. Dessa togs fram i sin nuvarande form 2022 och uppdaterades i maj 2024, varefter de godkändes av museets styrelse. Riktlinjerna finns tillgängliga på Historiska museets hemsida.[8]

När återlämnandeärendet till Luleå är avslutat utvärderas processkartan och uppdateras om det behövs. Om och när dessa två kvarlevor återlämnas finns det fyra samiska mänskliga kvarlevor kvar i samlingen varav tre är från Sverige och en från Norge.[9] Möjligen kommer även dessa återlämnas.

JENNY BERGMAN
Antikvarie, Historiska museet vid Lunds universitet

Noter

1 Anatomiska samlingen: Lappkataloger 1–1620.
2 Sven Nilsson Anteckningar för tiden 2/7 1873–12/12 1875.
3 Påvel Nicklasson, muntlig uppgift 8 januari 2024.
4 Nilsson 1838 s. 8f.
5 Nicklasson 2011 s. 170.
6 Backman 1935 s. 175.
7 Riksantikvarieämbetet 2023.
8 Historiska museet vid Lunds universitet 2024.
9 Bergman 2022.

Referenser

Arkiv

Universitetsbiblioteket i Lund (LUB)

Samling Sven Nilsson C37 Anteckningar för tiden 2/7 1873 – 12/12 1875

Historiska museet vid Lunds universitet

Anatomiska samlingen: Lappkataloger F 4 A:1, 1–1620

Litteratur

Backman, Gaston 1935. *Människoraserna och moderna rasproblem*. Stockholm: Bonnier.

Bergman, Jenny 2022. *Samiska mänskliga kvarlevor och gipsavgjutningar i Lunds universitets anatomiska samling*. Lund: Historiska museet vid Lunds universitet. https://www.historiskamuseet.lu.se/sites/luhm.lu.se/files/2022-06/Samiska%20ma%CC%88nskliga%20kvarlevor%20och%20gipsavgjutningar%20i%20Lunds%20universitets%20anatomiska%20samling.pdf

Nicklasson, Påvel 2011. Sven Nilsson och Den Skandinaviska Nordens Ur-invånare. *Fornvännen* 2011(106):3, s. 161–178. http://fornvannen.se/pdf/2010talet/2011_161.pdf

Nilsson, Sven 1838. *Skandinaviska Nordens ur-invånare, ett försök i komparativa Ethografien och ett bidrag till menniskoslägtets utvecklingshistoria. Första delen*. Lund. http://runeberg.org/nordensu/1/

Hemsidor

Riksantikvarieämbetet 2023. Återbördande av samiska föremål och mänskliga kvarlevor (21.10.2023). https://www.raa.se/aktuellt/aktuella-fragor/regeringsuppdrag/aterbordande-av-samiska-foremal-och-manskliga-kvarlevor/

Historiska museet vid Lunds universitet 2024. Museets samlingar (18.06.2024). https://www.historiskamuseet.lu.se/museets-samlingar